

*Світлана МАЛЯРЕНКО,
приватний нотаріус
Київського міського нотаріального округу*

ЩОДО ОКРЕМИХ ПІДСТАВ АНУЛЮВАННЯ СВІДОЦТВА ПРО ПРАВО НА ЗАНЯТТЯ НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

Ключові слова: анулювання; відповідальність; місце проживання; нотаріус.

В Україні, як і загалом у світі, неможливо уявити людину або підприємство, установу чи організацію, які б не мали справи з нотаріусом і нотаріальними діями. Сьогодні такі стосунки – буденне явище. Нотаріальна діяльність стає однією із важливих складових життєдіяльності нашого суспільства, яке переходить на правову основу.

Слід сказати, що український законодавець на розгляд нотаріусів передає дедалі більше справ. У зв'язку з цим нотаріус стає помітним, потрібним і важливим суб'єктом права.

Маючи багато прав, нотаріус водночас має і багато обов'язків, а відтак, вимоги до нього посилюються. Він несе певну відповідальність, що повинна бути адекватною його правам та обов'язкам.

Зі збільшенням обсягу прав та обов'язків нотаріуса неабиякої актуальності набуває питання його відповідальності. Кожна працююча людина зобов'язана нести певну відповідальність за свої діяння: адміністративну, кримінальну, цивільно-правову. Що ж до дисциплінарної відповідальності, то одні працівники її несуть, інші – ні (наприклад, приватні підприємці, для яких, утім, існує специфічна відповідальність, що полягає в забороні їм займатися підприємницькою діяльністю).

Дослідженню нотаріальної діяльності в Україні присвячено чимало наукових праць. Зокрема, у 2006 році вийшов друком підручник під редакцією В.В. Комарова «Нотаріат в Україні» [1], 2008 року видано науково-практичний посібник за загальною редакцією професора С.Я. Фурси «Спадкове право (Нотаріат. Адвокатура. Суд)» [2].

Питанню діяльності нотаріусів приділяли увагу такі вчені, як В.В. Баранкова [3; 4], Є.О. Мічурін [5], Л.К. Радзівська, С.Г. Пасічник [6] та багато інших. Однак, на нашу думку, у цих роботах недостатньо висвітлено проблему відповідальності нотаріуса, що, безумовно, є актуальною у сфері правовідносин між нотаріусом та фізичними чи юридичними особами.

Робота приватного нотаріуса має свою специфіку, і його відповідальність також специфічна. Фактично діяльність приватного нотаріуса – це приватне підприємництво у сфері правозастосування з певними особливостями. Несучи адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність, він також несе специфічну відповідальність, пов'язану із заборонаю виконувати свої обов'язки щодо вчинення нотаріальних дій. Зокрема, в передбачених ст. 12 Закону України «Про нотаріат» [7] випадках у державних та приватних нотаріусів може бути анульовано свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю (Свідоцтво), що означає заборону займатися нотаріальною діяльністю. Згідно зі ст. 29-1 зазначеного Закону нотаріальна діяльність приватного нотаріуса може бути також зупинена на час дії передбачених законом обставин. Крім того, з підстав, передбачених ст. 30 цього Закону, нотаріальна діяльність приватного нотаріуса може бути припинена, в тому числі й без анулювання Свідоцтва.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про нотаріат» приватний нотаріус має право вчиняти нотаріальні дії лише після реєстрації приватної нотаріальної діяльності та видачі йому реєстраційного посвідчення. Нотаріальна діяльність, як

що вона не розпочата протягом 30 днів без поважних на те причин, може бути заблокована шляхом анулювання реєстраційного посвідчення.

Таким чином, приватного нотаріуса можна усунути від нотаріальної діяльності в чотирьох випадках. У цій статті ми розглянемо перший із них, а саме: анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Виходячи зі змісту ст. 12 Закону України «Про нотаріат» (зі змінами, внесеними Законом України від 6 вересня 2012 року) [8] Свідоцтво може бути анульовано у випадках:

1) втрати нотаріусом громадянства України;
2) виїзду нотаріуса за межі України на постійне проживання;

3) винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку суду, який набрав чинності;

4) винесення ухвали про застосування щодо нотаріуса примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили;

5) закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав;

6) винесення рішення суду, що набрало законної сили, про обмеження дієздатності особи, яка виконує обов'язки нотаріуса, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, оголошення її померлою;

7) неодноразового порушення нотаріусом чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян;

8) невідповідності нотаріуса займаній посаді внаслідок стану здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності;

9) порушення нотаріусом вимог, передбачених ч. 4 ст. 3 Закону України «Про нотаріат», тобто при занятті діяльністю, несумісною з нотаріальною;

10) порушення нотаріусом вимог, передбачених ч. 1 ст. 8 Закону України «Про нотаріат», тобто при незбереженні нотаріальної таємниці;

11) порушення нотаріусом вимог ст. 9 Закону України «Про нотаріат», тобто в разі вчинення нотаріальних дій на своє ім'я чи ім'я передбачених у цій статті осіб;

12) набрання законної сили рішенням суду про порушення нотаріусом вимог законодавства при вчиненні ним нотаріальних дій;

13) знищення чи втрати нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів;

14) неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції України.

У цих випадках Свідоцтво може бути анульовано Міністерством юстиції України за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату (ВККН), прийнятим на підставі подання відповідних головних управлінь юстиції.

Крім того, відповідно до п. 3 ст. 12 Закону України «Про нотаріат» Свідоцтво може бути анульовано Міністерством юстиції України за рішенням ВККН, прийнятим на підставі подання Нотаріальної палати України, у разі неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики.

Аналіз наведених підстав для анулювання Свідоцтва дає можливість розділити їх на такі групи:

1) підстави, пов'язані з професійною діяльністю;

2) підстави, викликані вчиненням злочину, не пов'язаного з професійною діяльністю;

3) підстави, викликані вчиненням неетичного вчинку, не пов'язаного з професійною діяльністю;

4) підстави особистого характеру, зокрема втрата нотаріусом громадянства, виїзд за межі України на постійне місце проживання, втрата здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності, обмеження дієздатності, визнання недієздатним або безвісно відсутнім, оголошення померлим.

Передусім звернімо увагу на те, що за змістом ст. 12 Закону України «Про нотаріат» Свідоцтво може бути анульоване. Тобто, за логікою законодавця, може бути і не анульоване. Причому навіть за наявності таких підстав, як вчинення злочину чи визнання особи померлою або недієздатною. У будь-якому випадку ці питання виносяться на розсуд ВККН.

На нашу думку, для уникнення суперечностей ч. 1 ст. 12 Закону України «Про нотаріат» потрібно викласти у такій редакції: «Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю анулюється Міністерством юстиції України» і далі за текстом.

Таке формулювання не передбачає обов'язкового анулювання ВККН вказаного свідоцтва в усіх випадках внесення відповідного подання: усе залежатиме від встановлених обставин справи. Водночас не дає права ВККН на свавільний, волюнтаристський розсуд при прийнятті рішень.

Аналіз ст. 12 Закону України «Про нотаріат» свідчить про безсистемність викладення підстав анулювання Свідоцтва, оскільки певні провини нотаріуса не відмежовані від факторів особистого характеру, не пов'язаних із вчиненням якихось протиправних діянь.

З точки зору законодавчої техніки, підстави однієї і другої груп слід викласти або у двох статтях закону, або в одній статті, але спочатку ті, що передбачають певні провини нотаріуса, а потім решту.

Викликає також подив, що питання, пов'язані з анулюванням Свідоцтва за неодноразове порушення нотаріусом правил професійної етики, врегульовані у двох частинах ст. 12 Закону України «Про нотаріат» лише тому, що подання про анулювання такого Свідоцтва вносять різні суб'єкти права.

Законом України від 6 вересня 2012 року зі ст. 2 Закону України «Про нотаріат» виключена можливість анулювати Свідоцтво з власної ініціативи нотаріуса. При цьому згідно зі ст. 30 Закону за заявою нотаріуса його нотаріальна діяльність може бути припинена. Таким чином, напрошується висновок, що за задумом законодавця нотаріус може припинити свою нотаріальну діяльність, але Свідоцтво має право зберегти і працювати ким і де завгодно.

На наш погляд, такий підхід суперечить положенням ч. 4 ст. 3 Закону України «Про нотаріат», у якій вказано, що нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі тощо.

Отже, відповідно до змісту Закону не нотаріальна діяльність не сумісна із зазначеними вище видами діяльності, а нотаріус не має права займатися ними. Між тим, особа вважається нотаріусом доти, доки Свідоцтво не анульовано та не виключено з Державного реєстру.

Виключивши зі ст. 12 Закону можливість анулювати Свідоцтво за поданням заяви нотаріуса, останнього фактично поставили у вразливе становище: він не може вільно розпоряджатися своїми правами, оскільки Свідоцтво може бути анульоване лише з ініціативи інших осіб або структур. Вважаємо, такий підхід суперечить вимогам ст. 43 Конституції України [9], яка гарантує кожній людині право вільно обирати собі відповідне місце, вид і характер праці. Ніхто не може заборонити людині звільнитися з роботи, а анулювання Свідоцтва – це фактично звільнення з роботи.

У ст. 12 Закону України «Про нотаріат» вживається застаріла термінологія, як-от: «винесення обвинувального вироку», «винесення ухвали», «винесення рішення», «набрання вироком чинності» тощо. На сьогодні згідно з Конституцією України судові рішення ухвалюються (ст. 124), а вирoki набирають законної сили (ст. 126). Усі процесуальні кодекси України приведені у відповідність до зазначеної конституційної термінології. З огляду на це окремі положення Закону України «Про нотаріат» потребують відповідного редагування.

У нашій статті ми більш детально проаналізуємо ті підстави анулювання Свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю в Україні, що мають особистий характер.

Зазначимо, що теоретичних розробок і відповідних публікацій з цього питання автору знайти не вдалося.

Діяння нотаріуса мають дещо спільне із діяннями судді. І нотаріус, і суддя ухвалюють рішення, що мають правові наслідки. Для обох цих професій встановлено майже однакові заборони, пов'язані з несумісництвом. У них майже однаковий зміст присяги. Нотаріус і суддя зобов'язані зберігати відповідну таємницю та нести відповідальність за її незбереження.

Порівняння змісту ст. 126 Конституції України, у якій йдеться про підстави звільнення судді з посади, зі змістом ст. 12 Закону України «Про нотаріат», у якій викладено підстави анулювання Свідоцтва, свідчить про те, що ці підстави в основній своїй частині збігаються. На нашу думку, звільнення з посади судді, так само як анулювання Свідоцтва нотаріуса, має наслідком втрату роботи за фахом.

Натомість для нотаріуса не встановлено строк здійснення повноважень та не передбачено граничний вік, до якого він має право працювати.

Правопорушення, за які суддя може бути звільнений з посади, у ст. 126 Конституції України об'єднано в одну підставу, а саме: «за порушення присяги». Щодо нотаріуса такі підстави більш конкретизовані.

Характерно, що суддя може бути звільнений з посади у разі припинення його громадянства. Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса відповідно до ст. 30 Закону України «Про нотаріат» також можливе у разі припинення громадянства України. А от анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльніс-

тю згідно зі змістом ст. 12 Закону України «Про нотаріат» можливе лише у випадку втрати громадянства України.

У зв'язку з цим виникають наступні запитання: Чи припинення громадянства та втрата громадянства – одне й те саме? Це позиція законодавця чи термінологічна помилка?

У ст. 17 Закону України «Про громадянство України» [10] встановлено, що громадянство України припиняється:

- 1) внаслідок виходу з громадянства України;
- 2) внаслідок втрати громадянства України;
- 3) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Тобто припинення громадянства України – це загальне поняття, а втрата громадянства є однією з підстав припинення громадянства. Таким чином, за логікою ст. 12 Закону України «Про нотаріат», нотаріусу, який вийшов із громадянства України або його громадянство припинене за підставами, передбаченими міжнародними договорами України, свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю анульовано бути не може, хоч нотаріусом в Україні може бути лише громадянин України.

На наш погляд, абсурдна й норма закону про те, що свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано у випадку виїзду нотаріуса за межі України на постійне місце проживання, тобто без припинення громадянства України.

Варто зазначити, що виїзд за межі України на постійне місце проживання не є підставою для звільнення з посади судді. Окрім того, тут міститься ще одна суперечність: вихід з громадянства України не є підставою для анулювання Свідоцтва, хоча це вагоміша обставина, ніж виїзд з України на постійне місце проживання, який є такою підставою.

Складно зрозуміти логіку законодавця, відповідно до якої суддя за виїзд за межі України не позбавляється посади, а нотаріус (менш важлива особа) – позбавляється. Взагалі, чи можна у нинішньому мобільному, динамічному світі акцентувати увагу на місці проживання особи?

Крім того, законом не враховано характер діяльності приватного нотаріуса, але це деталі. Головне – як визначити зміст поняття «постійне місце проживання» у правовому сенсі? Наприклад, якщо людина має власне житло в Україні, але проживає у Польщі (місяць у Варшаві, а місяць у Кракові) і раз або два рази на рік відвідує

своє житло в Україні, чи можна її вважати такою, що постійно проживає в Польщі?

У Цивільному кодексі України [11] (ЦК України) наведено визначення поняття місця проживання фізичної особи. Зокрема, відповідно до ст. 29 цього Кодексу місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель, тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає переважно постійно або тимчасово. Частина б цієї ж статті Кодексу передбачає, що фізична особа може мати кілька місць проживання.

Однак у ЦК України не наведено визначення поняття «постійне місце проживання». Взагалі питання постійності місця проживання фізичної особи в законодавстві України не має однозначного тлумачення.

Правовідносини щодо місця проживання фізичної особи, крім ЦК України, регулюються Митним кодексом України [12], Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [13] та Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [14]. Останнім Законом замість прописки введено режим реєстрації фізичних осіб при зміні місця їх проживання або перебування за їх заявою. Між ЦК України та цим Законом існує ціла низка суперечностей. Передусім відрізняється сам підхід до розуміння поняття «місце проживання фізичної особи». Якщо зі змісту ч. 1 ст. 29 ЦК України можна зробити висновок, що місце проживання – поняття родове і включає постійне, переважне або тимчасове місце проживання, то зазначений Закон передбачає «місце проживання» та «місце перебування».

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» місце проживання – це адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком понад шість місяців на рік, а місце перебування – це така сама одиниця, на території якої особа проживає менше шести місяців на рік.

Отже, на відміну від ЦК України, цей Закон розмежує поняття «місце проживання» та «місце перебування», виходячи зі строків такого перебування. Невиправданість вказаного підходу очевидна, оскільки встановити або підтвердити доказами факт проживання чи перебування особи в певному місці протягом певного строку надзвичайно складно. Тим більше, що місце реєс-

трації особи й місце реального проживання можуть не збігатися.

Як бачимо, питання постійності місця проживання на території України у вітчизняному законодавстві складне й неоднозначне. Такий самий підхід у нашому законодавстві і до визначення постійності місця проживання за межами України. Зокрема, згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» постійне місце проживання за межами України – це місце проживання громадянина на території будь-якої держави не менше одного року, якщо цей громадянин не має постійного місця проживання на території інших держав і має намір проживати на території даної держави протягом будь-якого строку, не обмежуючи таке проживання певною метою, і за умови, що таке проживання не є наслідком виконання цим громадянином службових обов'язків або зобов'язань за договором (контрактом).

Аналіз наведеної норми свідчить про те, що для встановлення факту постійності проживання громадянина за межами України потрібні ґрунтовні слідчі дії за межами України, а також багато коштів, оскільки необхідно:

- 1) з'ясувати дані про людину, завести кримінальну або розшукову справу;
- 2) мати дозвіл на проведення слідчих дій за межами України в багатьох країнах світу;
- 3) встановити, на території якої держави проживає громадянин України (добре, якщо він зареєстрований, а якщо ні?);
- 4) встановити, що цей громадянин прожи-

ває там більше одного року (а якщо він переїжджає із країни в країну?);

5) встановити, що він не має постійного місця проживання на території інших держав (а цих держав понад дві сотні);

6) встановити, що громадянин має намір проживати на території цієї держави протягом необмеженого строку;

7) встановити, що проживання не пов'язане з певною метою (як встановити цю мету, навряд відомо найдосвідченішому прокурору чи слідчому);

8) встановити, що громадянин України за межами України не виконує якісь службові обов'язки, працюючи в державних чи приватних структурах, або не виконує якісь зобов'язання за договором (контрактом). Не всі державні або приватні структури погодяться на розкриття певної конфіденційної інформації щодо свого співробітника, який працює за межами України.

З огляду на наведене визнати особу такою, що виїхала за межі України на постійне проживання, навряд чи реально й можливо. А це переконливо свідчить, що виїзд нотаріуса за межі України на постійне проживання як підстава анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю потрібно виключити із закону. У зв'язку з цим, а також враховуючи аргументи щодо втрати нотаріусом громадянства, п. «а» ч. 2 ст. 12 Закону України «Про нотаріат» слід викласти в такій редакції: «а) припинення громадянства України».

Список використаних джерел:

1. Нотаріат в Україні: підруч. / за ред. В.В. Комарова. – К: Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.
2. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. / Фурса С.Я., Фурса Є.І., Клименко О.М., Рабовська С.Я., Кармаза Л.О. та ін.; за заг. ред. Фурси С.Я. – [3-те вид.]. – К.: Фурса С.Я.; КНТ, 2008. – 1216 с.
3. Баранкова В.В. Нотаріат у системі юстиції: консп. лекцій / Баранкова В.В. – Х.: Національна юридична академія України, 1997. – 21 с.
4. Баранкова В.В. Проблеми нотаріальної форми охорони і захисту прав / Баранкова В.В. – Х., 1999.
5. Мічурін Є.О. Правочини. Зразки нотаріальних документів: нотар.-практ. посіб. / Мічурін Є.О. – Х.: Еспада, 2004. – 464 с.
6. Радзівєвська Л.К. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / Л.К. Радзівєвська, С.Г. Пасічник; за відп. ред. Л.К. Радзівєвської. – К.; Юрінком Інтер, 2000. – 528 с.
7. Про нотаріат: закон України від 2 вересня 1993 року №3425-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №39. – Ст. 383.
8. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: закон України від 6 вересня 2012 року №5208-VI // Урядовий кур'єр. – 2012. – 17 жовтня.
9. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
10. Про громадянство України: закон України від 8 жовтня 1991 року №1636-XII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року №435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – №11. – Ст. 461.

12. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року №4495-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – Ст. 288. – №№38–39.

13. Про зовнішньоекономічну діяльність: закон України від 16 квітня 1991 року №959-XII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua

14. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: закон України від 11 грудня 2003 року №1382-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №15.

Світлана МАЛЯРЕНКО

**ЩОДО ОКРЕМИХ ПІДСТАВ
АНУЛЮВАННЯ СВДОЦТВА ПРО ПРАВО НА ЗАНЯТТЯ
НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ**

Резюме

Систематизовано питання відповідальності приватного нотаріуса, розглянуто підстави анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, пов'язані, зокрема, з місцем перебування нотаріуса. Проаналізовано окремі положення чинного законодавства України, у тому числі Закону України «Про нотаріат», на відповідність їх Конституції України та запропоновано нову редакцію окремих статей закону.

Светлана МАЛЯРЕНКО

**ОБ ОТДЕЛЬНЫХ ОСНОВАНИЯХ
АНУЛИРОВАНИЯ СВИДЕТЕЛЬСТВА О ПРАВЕ НА ЗАНЯТИЕ
НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В УКРАИНЕ**

Резюме

Систематизированы вопросы ответственности частного нотариуса, рассмотрены основания аннулирования Свидетельства о праве на занятие нотариальной деятельностью, связанные, в частности, с местом пребывания нотариуса. Проанализированы отдельные положения действующего законодательства Украины, в том числе Закона Украины «О нотариате», на соответствие их Конституции Украины и предложена новая редакция отдельных статей Закона.

Svitlana MALIARENKO

**ON PARTICULAR GROUNDS
FOR CANCELING A LICENSE TO PRACTICE
AS A NOTARY IN UKRAINE**

Summary

The article systematizes liability issues of the private notary discusses the rationale cancellation of the certificate of right to notarial activities related to, in particular, to the seat of the notary, analyzes certain provisions of the current legislation of Ukraine, including the Law of Ukraine «On Notary» for compliance with Constitution of Ukraine and is offered a new version of separate articles.